

STŘEDOVĚK - POLSKO A LITVA VE 12. - 15. STOLETÍ

Vládou VLADISLAVA HEŘMANA (1079 - 1102) vstoupilo Polsko do období feudální rozdrobenosti, k jejímu překonání došlo až za 100 let - 13./14. stol.

Svá území rozdělil mezi sebe a své syny Boleslava a Zbygněva - ti po jeho smrti vládli společně. BOLESLAV zvaný KŘIVOÚSTÝ (současník velkoknížete Monomacha) patřil k významnějším polským vládcům (37 let vlády), ale musel řešit celou řadu problémů - zejména války se sousedy (Béla, Vladislav), utkal se též s bratrem Zbygněvem, který podporoval útok císaře JINDŘICHA V.. Útok skončil neúspěšně, stejně jako Zbygněv, který byl oslepen a žalářován.

1119 dobyl Boleslav na Říši Pomořany - získal přístup k moři, ale roku 1135 musel v Merseburgu uznat císařskou svrchovanost a požádat o léno.

HOSPODÁŘSTVÍ: Po uklidnění poměrů nastává období hospodářského a kulturního rozmachu. Přes Polsko vedla významná obchodní stezka VRATISLAV-KRAKOV-SANDOMĚŘ, zvláště důležití postavení zaujal Krakov - stal se sídelním městem polských králů - roku 1138. Důležitou oporou panovníka byla církev, kterou obdarovával půdou a zakládal pro ni kláštery. Významný počín na sklonku vlády: vydání SENIORÁTNÍHO STAŘEŠINSKÉHO ZÁKONU - **1138** (1054 u nás Břetislav). Podle něj měl mít vrchní vládu nad údělnými knížaty NEJSTARŠÍ PIASTOVEC, sídlící v Krakově. Boleslav rozdělil vládu mezi své syny:

- knížectví Slezsko - Vladislav II. (hlavní)
- Velkopolsko + část Kujavska - Měšek
- Mazovsko + část Kujavska - Boleslav Kadeřavý
- Sandoměřsko - Jindřich

Nejhůře dopadl benjamínek Kazimír - svěřen pod ochranu bratří.

Krakovský velkokníže postrádal skutečnou autoritu, území svých bratří nestačil kontrolovat a nezabránil ani vzájemným nesvárům. Nastává období bojů o trůn - nestabilita a drobení říše, podíleli se na tom i ambice drobných velmožů. Na trůně se postupně vystřídal všichni kromě Jindřicha (Sandoměř). V bojích proti sourozencům neváhali využít ani pomoci např. Němců (Boleslav Kadeřavý se neúspěšně bránil Barbarossovi, kterého na něj přizval Vladislav).

Ve 12. století vzniká BRANIBORSKÁ MARKA, koncem století bylo pod kontrolu Říše připojeno Pomořansko.

Počátek 13. století - v Polsku, zejména Slezsku dochází k silné vlně vnější i vnitřní kolonizace, podařilo se stabilizovat hospodářské poměry. Slezská knížata JINDŘICH BRADATÝ (1232 - 1238) a syn JINDŘICH II. Pobožný (tzv. slezská dynastie Jindřichů)- využila příznivé situace a sjednotila Malopolsko + část Velkopolska se Slezskem. Další sjednocovací snahy a úsilí o získání královského titulu překazil VPÁD MONGOLU do střední Evropy roku **1241**. V bitvě u Lehnice Tataři zlikvidovali výkvět polské šlechty, padl zde i

Jindřich Pobožný (odtud Tataři pokračují na Moravu, Slovensko a do Uher, odkud se r. 1242 po + chána OGOTAJE stahují.

Rozdrobené a oslabené území záp. Slovanů lákalo k výbojům zejména Svatou říši. Po mongolském vpádu - mnohé oblasti vylidněny - nastává NĚMECKÁ KOLONIZACE - vznikají mnohá města. (1255 - P.O.II. - Královec)

Roku **1226** pozval do severního Polska mazovský kníže KONRÁD řád NĚMECKÝCH RYTÍŘŮ - vzniklý v Palestině 1190, proslulý pevnou organizační strukturou, finančními možnostmi i vojenským výcvikem. Byl využíván proti pohanskému obyvatelstvu - např. v Uhrách. V Plsku měli němečtí rytíři chránit hranici proti PRUSUM. Koncem 13. století se jim podařilo prakticky celé pruské území ovládnout, přičemž tak vznikl silný a unikátní KŘIŽÁCKÝ STÁT, který posléze znamenal nebezpečí pro samotné Polsko. (hrad MALBORK - největší ve stř. Evropě)

Ke konci 13. století jsou zřetelné další snahy o sjednocení Polska - dvě cesty. VNITŘNÍ - ve vzájemném soupeření o to usilovali krakovský kníže LEŠEK ČERNÝ, vratislavský kníže JINDŘICH PROBUS a velkoposký PŘEMYSLAV II. - ten vyšel jako vítěz - roku 1295 se nechal korunovat polským králem, ale 1296 - zavražděn.

VNĚJŠÍ snahy - též náš VÁCLAV II. - sňatkem s Eliškou Rejčkou 1300 - získal polskou korunu - předtím musel pokořit dalšího uchazeče a rivala VLADISLAVA LOKIETKA z Piastovců. Ten se stal skutečným sjednotitelem po + Václava II. roku 1305 a odstranění jeho syna Václava III. - „II. sjednotitel Polska“, král od roku 1320 - selský král. Lokietkovi se nepodařilo prosadit prestiž polského státu - 1308 ztratil Pomořansko (křižáci), nové državy získali na Polsku Braniboři. 1312 - odolal vzpouře šlechty i církve - prosazovaly na trůn Jana Lucemburského, v závěru svého panování ztratil ještě Kujavsko.

Významným státem se Polsko stává za Lokietkova syna KAZIMÍRA III. VELIKÉHO (1333 - 1370). Diplomatickou cestou se snažil narovnat vztahy se silnými sousedy i za cenu ústupků. Např. roku 1335 se zřekl Slezska ve prospěch Jana Lucemburského - český král se za to zřekl navěky titulu polského krále, 1343 po sjednaném míru s německými rytíři získal zpět Kujavsko. Územní ztráty kompenzoval také rozšiřováním území směrem na východ - oblast Haliče, Červená Rus, Volyň... (polský stát zvětšil třikrát) Stabilizoval také vnitřní poměry, posílil panovnickou moc a provedl vojenské, právní (zřídil v Krakově zvláštní tzv. německý soud určený pro krakovské a maloposké němce), hospodářské (pozemková reforma - rozdělení gruntů na lány a stanovení pevných poplatků světské i církevní moci) a finanční reformy (místo stříbrných denárů se začaly razit stříbrné groše). Jednotícím prvkem se stala tzv. provinciální správa - v čele jednotlivých úřadů stáli starostové, kteří se mohli opírat o silnou soudní, vojenskou a finanční moc. Ideovým symbolem nové jednoty se stala orlice - jako znak polského království, užívaný od roku 1320,

stejně jako od r. 1356 se smělo užívat názvu „CORONA REGNI POLONIAE“ (podobně jako už dříve u českého a uherského vzoru)

1364 zakládá Kazimír KRAKOVSKOU UNIVERZITU (dnes Jagellonská).

Významnou událostí za Kazimírovy vlády bezesporu bylo sblížení s uherským dvorem - příbuzenské svazky - Kazimírova sestra Alžběta byla manželkou Karla Roberta z Anjou. Pro případ bezdětnosti, který se posléze naplnil, odkázal Kazimír Anjouvcům polský trůn - za to ho podporovali proti něm. rytířům, či při taženích na východ.

Po Kazimírově smrti 5.11. **1370** se na základě předchozích smluv vydal uherský král Ludvík se svou matkou Alžbětou převzít polské dědictví po Piastovcích. (Existovaly boční větve rodu, ale tyto byly z dědictví vyloučeny.) Po naplnění tohoto aktu můžeme hovořit o tzv. POLSKO-UHERSKÉ UNII, v níž však Polsko bylo odsunuto poněkud na okraj a stalo se v podstatě uherskou provincií. Podle soudobých kronikářů nastala doba zmatků a úpadku (Janko z Czarnkowa). Ludvík byl v Polsku neoblíben, proto tamní horkou půdu raději brzy po korunovačním obřadu opustil a vládu svěřil své matce ALŽBĚTĚ, v té době již stařeně, která řešení problémů většinou podstupovala uherským a krakovským velmožům. Po smrti Alžběty (1380) svěřil Ludvík Polsko pod správu tzv. REGENTSKÉ RADY, složené z malopolských velmožů. Ludvíkova vláda byla obecně a zejména ve Velkopolsku vnímána negativně - přemýšlelo se o nových kandidátech trůnu. Po Ludvíkově smrti ruku 1384 měla natoupit vládu v Polsku jeho dcera Marie, ale zástupci polské šlechty upřednostnili druhorozenou HEDVIKU pod příslibem trvalého sídla v Polsku. Žádali po ní manželství s dosud pohanským litevským knížetem JAGELLO (byl zasnoubena s rakouským vévodou Vilémem), s nímž jednali už dříve o nástupnictví trůnu. Na základě tzv. KREVSKE SMLOUVY - 14.8.**1385** - byl učiněn slib „přivtělení“ země litevsko-ruské k Polsku (spíše se velkoknížectví Litva měla stát lénem Polské koruny, Litva tehdy třikrát rozlehlejší než Polsko). Jagello se v ní zavázal přijmout křest - přijal jméno Vladislav - čímž byl možný jeho sňatek s HEDVIKOU (Jadvigou), zároveň tím byla dovršena christianizace Evropy. Následná korunovace podle krevské smlouvy uskutečněná roku **1386** rušila dosavadní svazky Polska a Uher. Pod vedením litevské dynastie vzniklo nové soustátí zvané POLSKO-LITEVSKÁ PERSONÁLNÍ UNIE, existující až do roku 1569, kdy vznikl Polsko-litevský stát - Rzeczpospolita (národnostně nehomogenní - Poláci. Litevci a záp. Rusové spojení osobou panovníka). V podstatě byl vznik tohoto státního útvaru pragmatickou nutností, např. pro hrozbu ze strany německého řádu atd. Jagello zvítězil nad křižáky 1410 v bitvě u Grünwaldu, (padl zde výkvět křižáckého vojska a také velmistr, zasloužili se o to též čeští bojovníci, mezi nimi i Jan Žižka) podařilo se zastavit i další křižácké výboje (u Tanenbergu). Vítězstvím unie skončil mýtus o neporazitelnosti německých rytířů.

Přes snahu o naklonění litevské šlechty byla Litva nespokojena s neplnoprávným postavením vůči Krakovu. V čele opozice stanul Vladislavův bratranec kníže VITOLD z rodu Gedyminovců. (r.1421 mu byla husity nabídnuta česká koruna) Ve snaze emancipovat Litvu podporoval německé= rytíře a Uhry, Jagellovy soupeře. Jeho nátlak vyvrcholil tím, že Litva dosáhla autonomie a Vitold byl po usmíření s Jagellem jmenován doživotně litevským velkoknížetem - polsko-litevské narovnání. Situace se nezměnila ani po jeho porážce od Tatarů r.1399 (při výbojích na Východě od Zlaté hordy). I po jeho smrti odstředivé tendence a snahy o dodržení Litvy - např. velkokníže SVIDRYGELLO - chtěl dosáhnout litevské koruny jako symbolu litevské nezávislosti.

Vlastní rozpad přineslo až DVOJVLÁDÍ V UNII od roku 1440 - na trůnu VLADISLAV III., který se toho roku stal také uherským králem - OBNOVA PERSONÁLNÍ UNIE S UHRAMI (ale roku 1444 padl u VARNY v bitvě s Turky), zatímco na litevském velkoknížecím stolci - 2. syn Vladislava Jagella KAZIMÍR. Ten se po korunovaci na polského krále roku **1445** stal ZNOVUOBNOVITELEM POLSKO-LITEVSKÉ UNIE a vládl jako KAZIMÍR IV. (1447 - 1492). Litvu učinil základnou své politiky a opíral se především o domácí velmože - dovršil zrovnoprávnění Litvy. Mezi jeho sny a plány patřilo sjednocení Polska, Litvy, Čech, Prus, Uher a Valašska.

V době jeho vlády znovuotevřeny boje s německými rytíři - 13-letá válka **1454 - 66**. Polsko v ní získalo Pomořansko a přístup k Baltu Podle tzv. TORUŇSKÉHO MÍRU zůstalo řádu jen Východní Prusko jako polské léno. Kazimír podporoval šlechtu - uděloval různé výsady na úkor měšťanů a rolníků. Jeho syn VLADISLAV byl roku 1471 shledán jako nejvhodnější kandidát na český trůn, ke kterému roku 1490 připojil ještě trůn uherský (mimopolská větev).

Nástupcem Kazimíra v Polsku se stal JAN I. ALBRECHT (1492 - 1501), Litva zvolila velkoknížetem ALEXANDRA - oba Jagellovci - takže se udržela UNIE DYNASTICKÁ, nikoliv personální, tedy volný svazek zajišťující vzájemnou pomoc proti vnějšímu nepříteli., od r. 1499 jen jakási vojenská dohoda. Pokusem o obnovu především z důvodu ohrožení byla SMLOUVA MIELNICKÁ z roku 1501 iniciovaná litevským Alexandrem (ohrožení ze strany moskevských Rurikovců) a de facto obnovující dřívější personální unii, ale nenabyla skutečné právní moci, definitivní vyrovnání až roku 1569 (po vymření Jagellovců) - v rámci LUBLINSKÉ UNIE.

